

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ ВІРИ МАРУЩАК

У статті зосереджується увага на казках і оповіданнях про дітей і для дітей Віри Марущак. Визначено їх домінуючу тематику, образну систему. Зроблено акцент на гуманістичному потенціалі, який вони несуть реципієнтам.

Ключові слова: гуманізм, проблематика, ілюзія достовірності, реальне, фантастичне, антропоморфізм.

В статтє сосредоточено внимание на сказках и рассказах для детей и о детях Веры Марущак. Определена их доминирующая тематика, образная система. Сделано акцент на гуманистическом потенциале, который они несут реципиентам.

Ключевые слова: гуманизм, проблематика, иллюзия достоверности, реальное, фантастическое, антропоморфизм.

In the article the main attention is concentrated on the tales and stories about children and for children by Vira Maruschak. Their dominant topics, image system are determined. The emphasis is made on humanistic potential that they give to recipients.

Key words: humanity, problems, illusion of authenticity, real, fantastic, anthropomorphism.

На сучасному етапі особливо гостро постає потреба в розвитку дитячої літератури, котра б незалежно від родо-жанрової динаміки захоплювала не лише доступністю сприйняття образів-персонажів, близькістю тематики й проблематики до реалій сучасного життя, а й несла дітям гуманістичний потенціал. Адже такі морально-духовні цінності як добро, людяність, відповідальність за свої вчинки, почуття власної гідності, толерантність повинні зайняти належне місце в системі цінностей підростаючого покоління. Вихованню в дітей гуманності, добра, порядності служить літературний доробок Віри Іванівни Марущак. Вона – відома письменниця, журналіст, педагог, гро-мадський діяч, член Національної спілки письменників та Національної спілки журналістів України, яка народилася на Миколаївщині, і з цим краєм пов'язано й основні віхи її творчого шляху.

Віра Марущак – автор книг оповідань: «Вікнами до сонця» (2002), «Батько з Португалії» (2005), «Галка, Цезар і Новий рік» (2008), «Гомін білого інею» (2013). Її перу належать і книги казок Пригоди Нюмочки» (2009), «Зайчєня» (2011), «Джмелик-мандрівник» (2012).

Одинадцять років поспіль В. І. Марущак працює викладачем основ журналістики в Першій українській гімназії імені М. Аркаса (Миколаїв), підготувала і видала посібники «Школа журналіста» (2011) та «Основи радіожурналістики» (2009). А ще, як працівник обласної бібліотеки для юнацтва, багато сил віддає Віра Марущак справі залучення юних до читання художніх творів. Вона щорічно проводить по декілька десятків зустрічей із читачами. Згідно з проектом «Читаємо разом» письменниця не лише читає під час зустрічей найновіші свої твори, а й запрошує дітей висловити

свої думки через написання відгуків чи ілюстрацій до творів. Потім обласна бібліотека видає однойменні збірники, яких випущено уже сім. А ще діти іноді виступають ілюстраторами збірок В. Марущак, як-от «Зайчєня», «Джмелик-мандрівник» тощо.

В. І. Марущак – лауреат обласної культурологічної премії імені М. Аркаса (2002), журналістської відзнаки «Золоте перо» (2013). Всі книги В. Марущак видавались у Миколаєві. Незважаючи на популярність творів письменниці серед дітей та підлітків Миколаївщини, широке використання їх на уроках літератури рідного краю, «загальноукраїнському» юному читачеві її творчість мало відома. Літературознавчих статей про творчість письменниці обмаль. Вони мають в основному регіональний характер, для широкого кола науковців майже недоступні.

Мета цієї статті – спроба окреслити провідні риси творчої манери письменниці, які виявляються у творах для дітей і підлітків, визначити домінуючу тематику, образи та засоби їх творення, привернути увагу до гуманістичного потенціалу творчості письменниці.

Улюблені жанри, в яких працює В. Марущак, – це оповідання, новела, казка. Її основна читачька аудиторія – діти молодшого та середнього віку, але багато оповідань адресовано і дорослим.

Казки В. Марущак написані для дошкільнят і молодших школярів. У них реальне і фантастичне настільки тісно переплітаються, що читач цього навіть не помічає. Головний художній прийом, яким полюбляє користуватися письменниця, це олюднення предметного світу. Звичайний світ, який оточує дитину, набуває незвичайних рис. Так, цілу казкову повість створила письменниця про пригоди мишки Нюмочки. Сюжет

казки – ланцюг вчинків головної героїні, які скеровані на те, щоб знайти загублену матінку і втрачену рідну домівку. Особливої зворушливості твору надає те, що наратором виступає сама мишка. Вона учиться розпізнавати світ, добро і зло, що панують у ньому, знаходить собі вірних друзів як серед дітей, так і серед мишей. Казка впливає на всі сфери духовного життя дитини, розвиває почуття, уяву, розум.

У кожній із казок В. Марущак наявні виховні моменти, але вони вміло приховані в підтекстах. Точні художні деталі, які добирає авторка, вдало маскують моралізаторство і дидактичність. У казковій повісті «Пригоди Нюмочки» особлива роль відводиться утвердженню таких рис характеру як доброта, щирість, уміння співпереживати, виручити товариша з біди. Ваблять малечу і виведені у творі зразкові сімейні стосунки, де дітей розуміють, поважають і люблять. Той захват, із яким Анюточка чекає народження маленької сестрички, як вона її огортає любов'ю, є природним виявом дитячих настроїв, зрозумілих і близьких маленьким реципієнтам. Казка прищеплює дітям любов і повагу до матері, рідного дому. Адже, як гарно не жилося мишці Нюмочці в Аніюти, до якої вона потрапила, оселю якої без попередження залишила, і, переживши серію небезпечних пригод, знову туди ж повернулася, вона все одно прагне відшукати свій дім, свою матінку. І, як годиться, в кінці казкової повісті вона досягає своєї мрії, та ще й знаходить свого супутника життя.

Казкові герої В. Марущак найчастіше добрі і справедливі, приходять на допомогу один одному. Дітям ненав'язливо пропонується задуматися над значенням дружби і взаємодопомоги, уміння співчувати ближньому, бути милосердним («Ховрашки», «Неслухняне Буйволятко», «Танок звірят», «Покинуті діти»). Виділяється з цього ряду особливим гуманістичним пафосом казка «Золоте сердечко». Авторка вміло знаходить баланс достовірності і вигадки. Твір наповнений непростими життєвими, зовсім не казковими, реаліями (пожежа, загроза загибелі людей, які не звертали уваги на гніздечко ластівки, відважний вчинок хлопчика, який врятував ластовенят), він у той же час містить і фантастичний елемент. Глухонімого хлопчика, який прийшов на допомогу ластовеняткам, рятує дівчинка за допомогою чудодійного золотого зернятка, з яким вона з радістю розстається, бо відчуває, що вона може допомогти тому, хто потребує допомоги.

Літературна казка завжди несе в собі не лише відбиток авторської особистості, ставлення автора до дійсності, а й типові риси доби, у яку вона була створена. Казки В. Марущак відображають моральні норми, соціально-політичні проблеми того часу, в якому живе авторка. Наприклад, у казковій формі порушено важливі екологічні проблеми, де присутні реалії сьогодення: боротьба громадськості проти незаконного вирубування зелених насаджень («Смільвий клен»). Казка «Райське місце» привертає увагу до потреби розумного користування природними багатствами, аби їх вистачило й для майбутніх поколінь.

В. Марущак сміливо вводить у текстову тканину реалії сьогодення: тут і комп'ютери, і мобільні телефони, і ще багато прикмет, що характеризують

наш час. Так, Дід Яг у неї приїздить у ліс на мотоциклі, в подарунок Бабі Язі привозить комп'ютер, яким вона не хоче замінити живе життя, через що дід терпить фіаско («Вибрики Діда Яга»).

Відважний Джмелик-Мандрівник з однойменного твору щиро здивований поведінкою дітей, які не помічають справжньої краси природи, міняють живе спілкування на віртуальне. Хоч одній дівчинці, своїй рятівниці, йому таки вдалося розкрити принади живої природи. У казці «Джмелик-мандрівник» авторці вдалося надзвичайно природно привернути увагу дітей до найнеобхідніших цінностей сімейного життя: взаємодопомоги, дружби, підтримки. Наголошено на ролі батька у вихованні дітей: щовечора родина Джмелика збирається на затишній квітці, і тато захоплено оповідає п'ятьом діткам, що нового йому вдалося дізнатися за день. А коли тато не повернувся додому вчасно, хвилюється вся родина, шукаючи батька. Ця атмосфера затишку і доброти, створена авторкою, імponує кожному маленькому реципієнту.

Переважна більшість казок В. Марущак є оригінальними авторськими витворами, але зрідка вона звертається до вільного переказу народних сюжетів, хоча й не вдається до повного збереження народно-поетичних традицій. Так, її казка «Мудрий батько» возвеличує працю, красу і цінність землі-годувальниці, яка є найціннішим багатством для людей, але вони не завжди здатні оцінити цей скарб. Незважаючи на те, що заголовок твору перегукується з назвою російської народної казки, зміст її нагадує українську казку «Закопане золото». Щоправда, в народній казці ідентичним є тип поведінки усіх трьох братів після смерті батька: зневіра у здобутті закопаного скарбу та прозріння, що настає через деякий час і приводить до розуміння цінності землі і роботи на ній як засобу набуття матеріальних скарбів. У казці В. Марущак типи поведінки синів після смерті батька радше нагадують елементи сюжету казки «Названий батько»: лише наймолодший син беззастережно дотримується батьківських заповітів, а старший і середульший брат зраджують їм, за що й покарані життям. Але коли «блудні» сини повертаються до батьківського обійстя, настає час їхнього прозріння і – відповідно – прощення.

Іноді підзаголовок «казка» має метафоричне значення (наприклад, «Гомін білого інею»). Авторка надає оповіданню автобіографічних рис, повертаючись у своє дитинство та відтворюючи звичай носити вечерю та колядувати напередодні Різдва. Кожна деталь оповіді пронизана щирістю, сердечністю та замилюванням звичаями і традиціями свого народу.

Взагалі оповідання про дітей Віри Марущак найрізноманітніші за тематикою: оповіді про воєнне лихоліття («Тепло дитячої долоні», «Поет», «Чужі») перемежуються з показом голодомору в українських селах («Сумна робота», «Сухарик»). Але все-таки переважна більшість творів хронологічно обіймає ті часи, яких авторка є очевидцем. У них відчутні елементи автобіографізму. Особливу увагу В. Марущак приділяє підліткам. Її хвилює проблема становлення характерів, входження дітей у дорослий світ.

Як найбільшу трагедію для підлітка авторка виводить відчуття самотності, непотрібності, відчуженості від світу. М. Хороб слушно відзначила, що «проблему страдницької долі дитини в сучасному світі, дитинства / не дитинства, деформованих стосунків в опозиції матері, батьки / діти, не комунікативний простір дорослих / звужений світ дитей, яким немає місця в бездуховному, спотвореному існуванні їхніх батьків чи родичів, з орієнтацією на уже сформованого реципієнта» піднімають ряд сучасних українських письменників, серед яких М. Павленко, Л. Тарнашинська, В. Мастерова [6, с. 187]. Миколка, головний герой однойменного оповідання В. Марушак (збірка «Гомін білого інею») теж може бути долучений до персонажів цього ряду. Зацькований гуртом однокласників, зраджений батьком-п'яницею, не підтриманий розгубленою матір'ю, він бачить для себе вихід у самогубстві. Авторка не виписує цієї сцени. Але підведенням до неї примушує читача (радіше дорослого) задуматися над тим, якою крихою субстанцією є душа дитини, якого вдумливого і обережного поведіння з собою вона вимагає.

В. Марушак уводить читача в непрості перипетії Миколчиного дитинства з перших рядків твору. Хлопчиків страшно йти до школи, бо там чекають його знущання однолітків. Але мати не помічає благального погляду сина, її голос зривається на крик. Почуття жалості до матері, яку тероризує вічно п'яний упродовж останніх років батько (після втрати роботи), примушують хлопчика затаїти свої кривди аби не засмучувати ще більше матір. У школі на скорботу і страх у очах хлопчика не звернула уваги вчителька, до якої він так і не наважився звернутися зі своєю проблемою. Звичайно, він би швидко забув про знущання Гриця і компанії, аби дома застав тверезого батька і знайшов підтримку в нього. Але світлий промінчик надії швидко згас у душі хлопця, коли він побачив батькове «неголене, пожмакане» обличчя, відчув запах горілчаного перегару, зустрів його «каламутний» погляд. Мати теж не надала ніякої підтримки зраненій душі хлопчика: її не було вдома, вона вже шукала десь притулку в сусідів, не задумавшись про складність душевного стану сина і необхідність надання йому психологічної підтримки. Хлопчик утратив відчуття захищеності, залишившись сам на сам зі своїми проблемами, він уже не спроможний тверезо оцінити ситуацію. Емоційний біль став для нього нестерпним. Миколці затишно лише на горищі, серед голубів, але вони вже не можуть врівноважити його душевний стан, знищити ту безмежну прірву, яка відділяє хлопчика від світу. Психіка дитини не витримує напруги. Спроба позбутися душевного болю штовхає його на останній крок.

Переважає більшість образів сільських хлопчаків та дівчаток прийшли на сторінки оповідань з часів

авторського дитинства: початку 60-х років минулого століття. Надзвичайно широко виписані перші поразки і перші перемоги в налагодженні стосунків зі світом дорослих. Діти, як правило, допитливі, кмітливі, винахідливі, жартівливі, а то й бешкетники («Мрії», «Забава»). Читачам імпонує ширість, з якою ведеться оповідь про першу закоханість («Записка»). Часто сторінки творів пронизані гумором, з теплою посмішкою, наприклад, авторка розповідає про пригоди подружок і невдалу спробу придбати у власне користування тенісний спортивний інвентар («Пляшка рому»).

Не відокремлює авторка дітей і від жорстких соціальних проблем сучасності («Шоколад»). Звертаючись до зображення складних у матеріальному плані 90-х років, коли працівники гуманітарної сфери ледь зводили кінці з кінцями, вона створила зворушливий образ першокласниці Марійки, яку матеріальна скрута змусила рано подорослішати. Відмовившись від солодких мрій, вона без роздумів віддає подарований на шкоролад карбованець мамі для придбання «картопельки, бурячка й капусти», аби була можливість нагодувати родину борщем.

Полюбить авторка використовувати такий художній прийом як антропоморфізм. Він допомагає олюднити тварину. Тоді, за задумом авторки, вона бачить, думає, мислить, розуміє все, як людина. Неослабно тримає увагу маленьких реципієнтів розповідь винахідливої собачки Галки про свої передноворічні пригоди («Галка, Цезар і Новий рік»). А от в оповіданні «Жора» проблеми безробіття, наркоманії передані авторкою через сприйняття kota Жори, який встиг пройти з сім'єю наркомана всі стадії трагедії, відчув це лихо на собі. Правда життєвих конфліктів, драматизм трагічної долі дитини в такий незвичний спосіб розкриття теми подано без акцентації на трагедії, а з прагненням викликати в реципієнта бажання задуматися, хто винен у подібних життєвих історіях, пробудити почуття милосердя до тих, хто страждає.

Є в доробку авторки і повість, назва якої «Пустеля». Вона має посвяту «Мамі моїй Параскові Рожковій», що дозволяє припустити її певний зв'язок з біографією матері авторки. Твір написаний у ширій ліричній тональності. Хоч оповідь і йде про голодомор 33 року, заганяння селян у колгоспи, передвоєнні роки та початок воєнної мобілізації, але всі ці трагічні сторінки історії нашого народу забарвлені «ніжними паростками першого кохання» [3, с. 3], а стосунки головних героїв овіяні добром, дбайливим ставленням один до одного. Цим і вабить твір читача.

Отже, твори для дітей Віри Марушак цінні тим, що оповідають про сучасне й минуле маленьких українців, не оминаючи трагічних сторінок, глибоко проникаючи в психологію героїв. Вони несуть вагомий гуманістичний потенціал, сприяють вихованню особистості, яка здатна стати самодостатньою і змінювати світ на краще.

ЛІТЕРАТУРА

1. Водяна П. Дитячий світ у творах Віри Марушак / П. М. Водяна // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомилинського. – Серія «Педагогічні науки». – Вип. 1.39. – Миколаїв, 2012. – С. 60–63.
2. Козлов В. Детство с добрыми глазами : [Книга Веры Марушак «Цезар, Галка и Новый рік»] / В. Козлов // Южная правда, 2009. – 3 сентября. – С. 3.

3. Марущак В. Батько з Португалії (оповідання, повість) / Віра Марущак. – Миколаїв : Атол, 2005. – 140 с.
4. Марущак В. Гомін білого інею (новели та оповідання) / Віра Марущак. – Миколаїв : Видавець Шамрай П. М., 2013. – 96 с.
5. Тупайло С. Віра Марущак – журналіст і письменниця / С. Тупайло // Рідне Прибужжя, 2006. – 15 червня. – С.2.
6. Хороб М. Художні маркери дитинства в сучасній українській літературі (на матеріалі «Миколчиних історій» Марини Павленко) / Хороб Марта // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Вип. 4. – Рівне : Дятлик М., 2013. – 308 с.

© Старовойт Л. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 27.06.2014 р.